

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Історичний факультет
Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

ІСТОРІЯ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Робоча програма навчальної дисципліни

УДК 94(3)(072)
ББК 63.3(0)2я73-9
І-90

*Рекомендовано до друку методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 10 від 22 червня 2011 р.)*

Рецензент:

Хлібовська Ганна Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент.

Історія первісного суспільства. Робоча програма навчальної дисципліни / В. А. Білик. – Луцьк : ПП Іванюк, 2011. – 34 с.

У виданні вміщено робочу програму навчальної дисципліни “Історія первісного суспільства”, складену відповідно до планів історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки зі спеціальності “Історія”, кваліфікаційний рівень “Бакалавр”. Програмою передбачено вивчення початкового періоду людства – від виникнення самої людини і суспільства до створення соціальних інститутів.

УДК 94(3)(072)
ББК 63.3(0)2я73-9
І-90

@ Білик В. А.

@ Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2011.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ІСТОРІЯ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА”.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Напря́м, спе́ціальність, осві́тно-кваліфіка́ційний ріве́нь	Характеристика навчальної дисципліни
Напря́м: <i>0203 Історія</i> Спе́ціальність: <i>6.020302 Історія</i> Осві́тно-кваліфіка́ційний ріве́нь: <i>бакалавр</i>	Кількість кредитів, відповідних ECTS: <i>2</i> Загальна кількість годин: <i>72 години</i> Тип курсу: <i>обов'язковий</i> Рік підготовки: <i>перший</i> Семестр: <i>перший</i> Лекції: <i>18 годин</i> Семінарські заняття: <i>18 годин</i> Самостійна робота: <i>18 годин</i> Індивідуальна робота: <i>18 годин</i> Модулів: <i>2</i> Змістових модулів: <i>2</i> Вид контролю: <i>залік</i>

2. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПІСКА

Первісна історія – як відносно самостійна складова всесвітньої історії – досліджує найдавніші етапи виникнення та розвитку людства. Вона започатковує вивчення історичного процесу як такого.

Історія первісного суспільства вивчає походження людини, зародження і початковий розвиток її господарської та суспільної діяльності, виникнення і розвиток матеріальної та духовної культури. Звернення до історії первісного суспільства дозволяє пояснити такі явища в цивілізаційному розвитку як політичні, міжетнічні, міжрелігійні, расові проблеми.

Мета: формування у студентів ґрунтовних знань з початкового періоду людства – від виникнення самої людини і суспільства до створення соціальних

інститутів; відтворення конкретних форм розвитку суспільства на початковій стадії.

Завдання:

- визначити основні чинники формування та становлення людини і суспільства;
- проаналізувати екологічні та соціальні аспекти антропосоціогенезу;
- простежити основні напрямки еволюції людини та суспільства;
- розглянути механізми формування соціальних інститутів первісності на певних етапах історичного розвитку;
- встановити місце первісної історії в історичному процесі;
- виробити у студентів вміння формувати власну позицію щодо дискусійних питань історії первісного суспільства.

Робоча навчальна програма курсу “Історія первісного суспільства” складена відповідно до планів історичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки зі спеціальності “Історія”, (кваліфікаційний рівень “Бакалавр”) і враховує особливості фахової підготовки майбутніх спеціалістів з цього предмету.

У робочій програмі вміщено теми і плани лекцій, теми і плани семінарських занять та літературу до них, терміни з дисципліни, завдання для самостійної та індивідуальної роботи, список літератури, контрольні питання дисципліни.

Основними формами вивчення дисципліни є лекції, семінарські заняття та самостійна робота. Лекцій мають на меті дати студентам цілісне уявлення про процес зародження і розвитку людини та людського суспільства. Тематика лекцій, як правило, не повторюється на семінарських заняттях.

Основним видом самостійної роботи студентів є підготовка до семінарських занять, в ході яких вивчаються важливі питання з історії первісного суспільства.

Список літератури складається з підручників, навчальних посібників, монографій і статей. Література представлена у достатній кількості, що створює студентам можливість вибору.

3. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальний обсяг годин	Кількість годин				Підсумковий контроль
				Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота	
Денна	I	I	72	18	18	18	18	Залік

Вивчення навчальної дисципліни “Історія первісного суспільства” поділено на два змістових модулі, які мають певну завершену внутрішню структуру. У межах кожного модуля об’єднуються лекційні, семінарські заняття, самостійна та індивідуальна робота студентів. Вивчення тем кожного змістового модуля закінчується написанням контрольної роботи.

4. ВИМОГИ ДО ЗНАНЬ ТА УМІНЬ СТУДЕНТІВ

Студент повинен знати:

- основні види джерел з історії первісного суспільства;
- загальну історіографію даного курсу;
- хронологію та періодизацію первісної історії;
- основні етапи антропогенезу;
- головні напрямки та етапи розвитку первісних суспільств до періоду виникнення держави;
- основні механізми утворення соціальних інститутів первісної епохи;
- термінологічний апарат курсу.

Студент повинен уміти:

- аналізувати джерела з історії первісного суспільства;
- при вивченні окремих питань комплексно застосовувати джерела з первісної історії;

- користуватися історичною термінологією;
- застосовувати набуті знання, навички та вміння в самостійній практичній, науковій та педагогічній роботі;
- працювати з науковою літературою;
- аргументувати власну думку з дискусійних питань.

5. ФОРМИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль за роботою та рівнем знань студентів здійснюється через:

- усне опитування на семінарських заняттях;
- письмові контрольні роботи;
- виконання тестових завдань;
- виконання індивідуальних завдань;
- співбесіди на консультаціях.

Підсумкова форма контролю – залік.

6. СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ ДИСЦИПЛІНИ

№ п/п	Назва теми	Кількість годин, відведених на:			
		Лекції	Семінари	Самост. роб.	Інд. роб.
Змістовий модуль № 1. Історія первісного суспільства як галузь історичної науки. Антропогенез					
1.	Вступна лекція. Специфіка історії первісного суспільства як історичної дисципліни	2			2
2.	Загальні питання антропосоціогенезу	2			
3.	Походження людини (антропогенез)	2			2
4.	Завершальний етап антропогенезу	2		2	
5.	Виникнення праяряддєвої діяльності. Стадо ранніх передлюдей		2	2	
6.	Виникнення виробничої діяльності. Стадо пізніх передлюдей		2	2	

7.	Перетворення стада пізніх передлюдей в прасуспільство		2		2
Змістовий модуль № 2. Соціогенез					
8.	Початковий етап соціогенезу	2		2	
9.	Палеопсихологічні та комунікативні аспекти розвитку людського суспільства	2			2
10.	Завершення процесу соціогенезу	2		2	
11.	Суспільні відносини в первісному суспільстві. Зародження інститутів контролю та управління	2		2	
12.	Розклад первісного суспільства і становлення політичної влади та держави	2		2	2
13.	Епоха архантропів – початкова стадія становлення людського суспільства		2		2
14.	Епоха палеоантропів – заключна стадія формування людського суспільства		2		2
15.	Ранньородова община мисливців і збирачів		2	2	
16.	Стадія пізньородової общини		2	2	
17.	Економічні передумови процесу класоутворення		2		2
18.	Становлення інститутів політичної влади в первісному суспільстві		2		2
Всього:		18	18	18	18

Змістовий модуль № 1.

Історія первісного суспільства як галузь історичної науки. Антропогенез

Вступна лекція 1. Специфіка історії первісного суспільства як історичної дисципліни (2 год.).

1. Предмет, завдання і значення курсу “Історія первісного суспільства”.
2. Хронологія та періодизація первісної історії людства.
3. Історичні джерела як основа відтворення історичного процесу первісної доби. Класифікація джерел.
4. Основні проблеми історіографії історії первісного суспільства.

Лекція 2. Загальні питання антропосоціогенезу (2 год.).

1. Поняття категорії “життя”. Місце людини у Всесвіті.
2. Поняття біосфери і ноосфери. Біосоціальна сутність людини.
3. Рушійні сили антропосоціогенезу.

Лекція 3. Походження людини (антропогенез) (2 год.).

1. Найдавніші витоки людини.
2. Час і місце появи людини. Прабатьківщина людини.
3. Вихідна форма людини.
4. Еволюція людини.

Лекція 4. Завершальний етап антропогенезу (2 год.).

1. Неандертальська фаза розвитку людини.
2. Орудійна діяльність як фактор формування *Homo sapiens sapiens*.
3. Проблема осередків сапієнтації.

Семінарське заняття 1. Виникнення празнаряддевої діяльності.

Стадо ранніх передлюдей (2 год.).

1. Дослідження груп сучасних приматів та його проєкція на процес виникнення ранніх передлюдей.
2. Празнаряддева діяльність ранніх передлюдей.
3. Форми об'єднання ранніх передлюдей. Домінування та конфлікти.
4. Розподіл здобичі та забезпечення потомства.

Література.

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества : [учебн. по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [5-е изд.]. – М. : Высш. шк., 2001. – 318 с. : ил. – С. 73, 89–105.

2. Первобытное общество. Основные проблемы развития / [под ред. А. И. Першица]. – М. : Наука, 1974. – 288 с. – С. 32–36.
3. Першиц А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф–тів ВНЗ] / А. І. Першиц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с. – С. 50–60.
4. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / В. Н. Станко, М. Л. Гладких, С. П. Сегеда. – К. : Либідь, 1999. – 239 с. – С. 44–50.
5. Хрисанфова Е. Н. Антропология / Е. Н. Хрисанфова, И. В. Перевозчиков. – М. : Высш. шк., 2002. – 400 с.

Додаткова:

1. Алексеев В. П. От животных – к человеку : легенды, факты, наука / В. П. Алексеев. – М. : Советская Россия, 1969. – 190, [2] с.
2. Аугуста И. Жизнь древнего человека / Иозеф Аугуста, Зденек Буриан. – Прага : Артия, 1971. – 250 с.
3. Ранов В. А. Древнейшие страницы истории человечества / В. А. Ранов. – М. : Просвещение, 1988. – 158 с. : ил.

Семінарське заняття 2. Виникнення виробничої діяльності.

Стадо пізніх передлюдей (2 год.).

1. Зародження виробничої діяльності.
2. Стоянки та знаряддя діяльності пізніх передлюдей.
3. Особливості об'єднань та міжстатевих стосунків.

Література.

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества : [учебн. для вузов по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [4-е изд.]. – М. : Высш. шк., 1990. – 351 с. : ил. – С. 89–105.
2. Алексеев В. П. Становление человечества / В. П. Алексеев. – М. : Политиздат, 1984. – 462 с. : ил.

3. История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза / [ответ. ред. Ю. В. Бромлей] . – М. : Наука, 1983. – 432 с.
4. Першіц А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф–тів ВНЗ] / А. І. Першіц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с. – С. 42–50.
5. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / В. Н. Станко, М. Л. Гладких, С. П. Сегеда . – К. : Либідь, 1999. – 239 с. – С. 46–56.

Додаткова:

1. Биологическая эволюция и человек / [отв. ред. Рогинский Я. Я.]. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 240 с.
2. Бунятян К. П. На світанку історії / К. П. Бунятян, В. Ю. Мурзін, О. В. Симоненко. – К. : Альтернативи, 1999. – 336 с.
3. Давня історія України : [у 2-х кн.] / П. П. Толочко, Д. Н. Козак, С. Д. Крижицький, В. Ю. Мурзін та ін. Кн. 1. – К. : Либідь, 1994. – 240 с.

**Семінарське заняття 3. Перетворення стада пізніх
передлюдей в прасуспільство (2 год.).**

1. Фактори біологічної еволюції.
2. Виробнича діяльність і відбір.
3. Початок та механізм соціогенезу.
4. Археологія та палеоантропологія про основні етапи соціогенезу.

Література.

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества: [учебн. по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [5-е изд.]. – М. : Высш. шк., 2001. – 318 с. : ил. – С. 85–89.
2. Бунятян К. П. Давнє населення України : навч. посіб. для студ. істор. закл. освіти / Бунятян К. П. – К. : Либідь, 1999. – 228 с.

3. Першіц А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф–тів ВНЗ] / А. І. Першіц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с. – С. 42–50.
6. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / В. Н. Станко, М. Л. Гладких, С. П. Сегеда . – К. : Либідь, 1999. – 239 с. – С. 40–45.

Додаткова:

1. Бутовская М. Л. У истоков человеческого общества : Поведенческие аспекты эволюции человека / М. Л. Бутовская, Л. А. Файнберг. – М. : Наука, 1993. – 249 с.
2. Дубинин Н. П. Некоторые вопросы биосоциальной природы человека / Н. П. Дубинин, Ю. Г. Шевченко. – М. : Наука, 1976. – 235 с.
3. Констэбл Дж. Возникновение человека. Недостающее звено / Дж. Констэбл. – М. : Высш. шк., 1979. – 160 с.

Змістовий модуль № 2.

Соціогенез

Лекція 5. Початковий етап соціогенезу (2 год.).

1. Джерела вивчення процесу становлення людського суспільства.
2. Праобщина як початкова форма організації первісних людей.
3. Трудова діяльність первісних людей та її вплив на формування суспільства.

Лекція 6. Палеопсихологічні та комунікативні аспекти розвитку людського суспільства (2 год.).

1. Фізичний розвиток – шлях до соціалізації суспільства.
2. Первісне мислення та морфологічні аспекти виникнення мови.

3. Зародження ідеологічних уявлень.
4. Витоки первісного мистецтва.

Лекція 7. Завершення процесу соціогенезу (2 год.).

1. Фізичний тип неоантропів. Час і місце формування неоантропів.
2. Проблема походження рас.
3. Виникнення первісної общини.

Лекція 8. Суспільні відносини в первісному суспільстві.

Зародження інститутів контролю та управління (2 год.).

1. Зародження та розвиток інституту власності. Поняття престижної економіки.
2. Міжобщинні відносини. Виникнення інституту війни.
3. Еволюція форм соціального контролю і управління в первісному суспільстві.
4. Сім'я і шлюб в первісному суспільстві.

Лекція 9. Розклад первісного суспільства і становлення політичної влади та держави (2 год.).

1. Концепції процесу розкладу первісного суспільства.
2. Господарські та соціальні зміни в епоху палеометалу.
3. Зародження експлуатації та її форми.
4. Інституалізація влади.

Семинарське заняття 4. Епоха архантропів – початкова стадія становлення людського суспільства (2 год.).

1. Господарство та спосіб життя. Праобщина як перший соціальний організм.
2. Формування виробничих та суспільних відносин.

3. Міжстатеві стосунки.
4. Еволюція праобщини архантропів. Виникнення мислення та мови.

Література.

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества: [учебн. по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [5-е изд.]. – М. : Высш. шк., 2001. – 318 с. : ил. – С. 116–125.
2. Залізник Л. Л. Первісна історія України : навч. посіб. / Л. Л. Залізник. – К.: Вищ. шк., 1999. – 264 с.
3. Першиц А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф–тів ВНЗ] / А. І. Першиц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с. – С. 65–70.
4. Сегеда С. Антропологія : навч. посібн. / С. Сегеда. – К. : Либідь, 2001. – 336 с.
5. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / В. Н. Станко, М. Л. Гладких, С. П. Сегеда . – К. : Либідь, 1999. – 239 с. – С. 80–91.
6. Чмихов М. О. Давня культура : навч. посіб. / М. О. Чмихов. – К. : Либідь, 1994. – 288 с. – С. 19–20.

Додаткова:

1. Добровольская М. В. Особенности питания человека позднего каменного века и некоторые вопросы поведения. [Электронный ресурс] / М. В. Добровольская // Этнология человека и смежные дисциплины. Современные методы исследований [под ред. М. Л. Бутовской]. – М. : Ин-т этнологии и антропологии, 2004. – С. 88–111. – Режим доступа: <http://www.evolbiol.ru/antropol3.htm>.
2. Кликс Ф. Пробуждающееся мышление. У истоков человеческого интеллекта / Ф. Кликс. – М. : Прогресс, 1983. – 198 с.

3. Семёнов Ю. И. На заре человеческой истории / Ю. И. Семенов. – М. : Мысль, 1989. – 318 с.

Семінарське заняття 5. Епоха палеоантропів – заключна стадія формування людського суспільства (2 год.).

1. Еволюція засобів праці та господарської діяльності. Житла та спосіб життя.
2. Неандертальці та неандертальська проблема.
3. Формування суспільних відносин. Неандертальські поховання.
4. Виникнення тотемізму, магії, мистецтва. Розвиток раціональних знань.

Література.

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества : [учебн. для вузов по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [4-е изд.]. – М. : Высш. шк., 1990. – 351 с. : ил. – С. 106–112, 125–130.
2. Гаврюшенко О. А. Історія культури : навч. посіб. / О. А. Гаврюшенко, В. М. Шейко, Л. Г. Тишевська. – К. : Кондор, 2004. – 763 с.
3. История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза / [ответ. ред. Ю. В. Бромлей]. – М. : Наука, 1983. – 432 с. – С. 75–82.
4. Першиц А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф–тів ВНЗ] / А. І. Першиц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с. – С. 71–79.
5. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / В. Н. Станко, М. Л. Гладких, С. П. Сегеда . – К. : Либідь, 1999. – 239 с. – С. 91–98.
6. Чмихов М. О. Давня культура : навч. посіб. / М. О. Чмихов. – К. : Либідь, 1994. – 288 с. – С. 19–20.

Додаткова:

1. Косвен М. О. Нариси з історії первісної культури / М. О. Косвен; пер. з рос. – К. : Рад. шк., 1955. – 199 с.
2. Москаленко О. Ю. Про виникнення астрономічних знань у пізньому палеоліті / О. Ю. Москаленко // Література та культура Полісся : зб. наук. праць. – Ніжин, 2009. – Вип. 56 : Проблеми філології, історії та культури ХІХ–ХХ ст. в сучасному науковому контексті. – С. 136–150.
3. Столяр А. Д. Происхождение изобразительного искусства / А. Д. Столяр. – М. : Искусство, 1985. – 300 с.
4. Токарев С. А. Ранние формы религии и их развитие / С. А. Токарев. – М. : Политиздат, 1990. – 622 с.

Семінарське заняття 6. Ранньородова община мисливців і збирачів (2 год.).

1. Природне середовище проживання ранніх мисливців і збирачів.
2. Еволюція знарядь праці та типи мисливського господарства.
3. Соціально-економічні відносини: общинна організація, організація влади, соціальні норми.
4. Статевовікова організація. Шлюб та сім'я.

Література.

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества : [учебн. для вузов по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [4-е изд.]. – М. : Высш. шк., 1990. – 351 с. : ил. – С. 145–192.
2. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави. У зв'язку з дослідженнями Льюїса Г. Моргана / Енгельс Ф., Маркс К. Твори. – Т. 21 – К. : Політвидав України, 1964. – С. 23–171.
3. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины / [ответ. ред. Ю. В. Бромлей]. – М. : Наука, 1986. – 572 с. – С. 130–235.

4. Першіц А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф–тів ВНЗ] / А. І. Першіц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с. – С. 80–85, 90–122.
5. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / В. Н. Станко, М. Л. Гладких, С. П. Сегеда . – К. : Либідь, 1999. – 239 с. – С. 114–173.
6. Чмихов М. О. Давня культура : навч. посіб. / М. О. Чмихов. – К. : Либідь, 1994. – 288 с. – С. 48–62.

Додаткова:

1. Думанов Х. М. Матриархат: новый взгляд на старую проблему. [Электронный ресурс] / Х. М. Думанов, А. И. Першиц // Вестник Российской Академии Наук. – 2000. – Т. 70, № 7, с. 621–627. – Режим доступа до журн. : <http://www.follow.ru/article/326>.
2. Кабо В. Р. Первобытная доземледельческая община / В. Р. Кабо. – М. : Наука, 1986. – 304 с.
3. Семенов Ю. И. Происхождение брака и семьи / Ю. И. Семенов. – М. : Мысль, 1974. – 308 с.

Семінарське заняття 7. Стадія пізньородової общини (2 год.).

1. Перехід від привласнювального до відтворювального господарства:
 - а) передумови виникнення землеробства і скотарства;
 - б) найдавніші осередки становлення відтворювального господарства.
2. Соціально-економічні відносини.
3. Народонаселення та його відтворення.
4. Общинно-родова структура, організація влади та управління.

Література.

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества: [учебн. по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [5-е изд.]. – М. : Высш. шк.,

2001. – 318 с. : ил. – С. 193–228.
2. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины / [ответ. ред. Ю. В. Бромлей]. – М. : Наука, 1986. – 572 с. – С. 236–420.
 3. Первобытное общество. Основные проблемы развития / [под ред. А. И. Першица]. – М., 1974. – 288 с. – С. 67–82.
 4. Першіц А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф–тів ВНЗ] / А. І. Першіц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с. – С. 122–157.
 5. Равдоникас В. И. История первобытного общества / В. И. Равдоникас. – Л. : Из-во Ленинградского у-та, 1947. – 390 с. – С. 6–27.
 6. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / В. Н. Станко, М. Л. Гладких, С. П. Сегеда . – К. : Либідь, 1999. – 239 с. – С. 173–204.

Додаткова:

1. Румянцев А. М. Возникновение и развитие первобытного способа производства. Присваивающее хозяйство : (политико-экономические очерки) / А. М. Румянцев. – М. : Наука, 1981. – 262 с.
2. Шнирельман В. А. Возникновение производящего хозяйства / В. А. Шнирельман. – М. : Наука, 1989. – 448 с.

**Семінарське заняття 8. Економічні передумови
процесу політогенезу (2 год.).**

1. Подальший розвиток відтворювального господарства.
2. Відкриття металургії та становлення ремесла.
3. Інтенсифікація обміну.
4. Перетворення надлишкового продукту в додатковий. Виникнення приватної власності.

Література.

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества: [учебн. по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [5-е изд.]. – М. : Высш. шк., 2001. – 318 с. : ил. – С. 230–245.
2. Давня історія України : [у 2-х кн.] / П. П. Толочко, Д. Н. Козак, С. Д. Крижицький, В. Ю. Мурзін та ін. Кн. 1. – К. : Либідь, 1994. – 240 с.
3. Первобытное общество. Основные проблемы развития / [под ред. А. И. Першица]. – М. : Наука, 1974. – 288 с. – С. 88–109.
4. Першіц А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф-тів ВНЗ] / А. І. Першіц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с. – С. 158–180.
5. Равдоникас В. И. История первобытного общества / В. И. Равдоникас. – Л. : Из-во Ленинградского у-та, 1947. – 390 с. – С. 79–88.
6. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / В. Н. Станко, М. Л. Гладких, С. П. Сегеда . – К. : Либідь, 1999. – 239 с. – С. 206–226.

Додаткова:

1. Залізник Л. Л. Доба катастроф у первісній Європі та її історичні наслідки / Л. Л. Залізник // Кам'яна доба України : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 11. – С. 96–115.
2. Марков Г. Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе / Г. Е. Марков. – М. : Наука, 1979. – 380 с.
3. Павленко Ю. В. Раннеклассовое общество : генезис и пути развития / Ю. В. Павленко. – К. : Наук. думка, 1989. – 256 с.
4. Румянцев А. М. Возникновение и развитие первобытного способа производства. Первобытное воспроизводящее хозяйство : (политико-экономические очерки) / А. М. Румянцев. – М. : Наука, 1985. – 181 с.

Семінарське заняття 9. Становлення інститутів політичної влади в первісному суспільстві (2 год.).

1. Визрівання інститутів класового суспільства (політичної влади, держави).
2. Зародження експлуатації та суспільних класів.
3. Основні форми експлуатації.
4. Головні напрями становлення політичної влади.

Література.

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества: [учебн. по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [5-е изд.]. – М. : Высш. шк., 2001. – 318 с. : ил. – С. 246–262.
2. История первобытного общества. Эпоха класообразования / [В. П. Алексеев, О. Ю. Артемова, Л. Е. Куббель и др.] ; под ред. Ю. В. Бромлея. – М. : Наука, 1988. – 568 с. – С. 5–270.
3. Первобытное общество. Основные проблемы развития / [под ред. А. И. Першица]. – М. : Наука, 1975. – 288 с. – С. 110–129.
4. Першиц А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф-тів ВНЗ] / А. І. Першиц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с. – С. 191–205.
5. Равдоникас В. И. История первобытного общества / В. И. Равдоникас. – Л. : Из-во Ленинградского у-та, 1947. – 390 с. – С. 93–101.
6. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / В. Н. Станко, М. Л. Гладких, С. П. Сегеда . – К. : Либідь, 1999. – 239 с. – С. 226–235.

Додаткова:

1. Алексеев В. П. Человек: эволюция и таксономия (некоторые теоретические вопросы) / В. П. Алексеев. – М. : Наука, 1985. – 285 с.
2. Малинова. Р. Прыжок в прошлое. Эксперимент раскрывает тайны древних эпох / Малинова Р., Малина Я. – М. : Мысль, 1988. – 312 с.

3. Марков Г. Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе / Г. Е. Марков. – М. : Наука, 1979. – 380 с.
4. Массон В. М. Экономика и социальный строй древних обществ (в свете данных археологии) / В. М. Массон. – Л. : Наука, 1976. – 196 с.

Завдання для індивідуальної роботи.

Підготувати реферат (до 10 сторінок рукописного тексту або до 7 сторінок комп'ютерного набору А-4 формату) на одну із запропонованих тем). (Літературу див. в кінці програми):

1. Синполітейні первісні суспільства за даними етнології.
2. Передумови виникнення людського суспільства.
3. Домінування та зоологічний індивідуалізм.
4. Конфлікти в первісному стаді, їх природа.
5. Місця становлення та розвитку людини сучасного фізичного типу.
6. Відкриття та вивчення австралопітеків.
7. Антропологічні характеристики австралопітеків.
8. Реконструкція господарської діяльності австралопітеків та хабілісів.
9. Статеве та харчове табу як перші соціально-регулюючі закони в стаді передлюдей.
10. Етапи розвитку мови первісних людей.
11. Боротьба в гregarних об'єднаннях передлюдей біологічного (зоологічний індивідуалізм) та соціального.
12. Утворення дуально-родової організації.
13. Виникнення племінних об'єднань у первісних людей.
14. Досягнення господарства палеоантропів.
15. Раси і расові типи.
16. Формування господарсько-культурних типів присвоювальної економіки.
17. Господарська діяльність первісних людей на території України.

18. Мистецтво неоліту та його особливості.
19. Особливості ранньої торгівлі та міжобщинного розподілу праці.
20. Виникнення та розвиток ремесла.
21. Житла та поселення первісної епохи як історичне джерело.
22. Пам'ятки первісного мистецтва як джерела вивчення світогляду первісного населення.
23. Еволюція шлюбно-сімейних стосунків у первісному суспільстві.
24. Роль та місце жінки в первісній общині
25. Ініціації в апополітейних і синполітейних суспільствах: порівняльний аналіз.
26. Міжобщинні відносини.
27. Розширення початкової ойкумени.
28. Становлення та розвиток моногамної сім'ї.
29. Поховальні обряди у первісних людей.
30. Однородові та багатородові общини.

Самостійна робота.

Колоквіум на тему:

“Економічні та соціальні засади переходу до патріархату.”

1. Розвиток господарства та зміна порядку поділу праці між статтями.
2. Функції родової організації.
3. Еволюція форм шлюбу.
4. Шляхи визначення споріднення та спадкування.
5. Велика патріархальна сім'я.

Опрацювати терміни з курсу “Історія первісного суспільства”.

Змістовий модуль № 1.

Тема 1. Специфіка історії первісного суспільства як історичної дисципліни.

Абсолютна і відносна хронологія, антропологічні джерела, археологічні джерела, етнологічні джерела, апополітейні суспільства, синполітейні суспільства, цивілізація.

Тема 2. Загальні питання антропосоціогенезу.

Біосфера, ноосфера, антропогенез, соціогенез, антропосоціогенез, природний добір, груповий добір, статевий добір, індивідуальний добір, грегарний добір, мутації.

Тема 3. Походження людини (антропогенез).

Дріопітеки, проконсули, рамапітеки, австралопітеки, “молекулярний годинник”, homo habilis (людина вміла), теорія “мозкового рубікону”, homo erectus – архантроп.

Тема 4. Завершальний етап антропогенезу (2 год.).

Палеоантроп (homo neanderthalensis), орудійна діяльність, технічний переворот, сапієнтація.

Тема 5. Виникнення праяряддевої діяльності. Стадо ранніх передлюдей.

Австралопітеки, антропогенез, гаремна сім'я, домінування, конфлікти, праяряддева діяльність, приматологія.

Тема 6. Виникнення виробничої діяльності. Стадо пізніх передлюдей.

Виробнича діяльність, гомінізація, еволюція, елементарна сім'я, знаряддева діяльність, знаряддя праці, палеоантропологія, пітекантропи, хабіліси.

Тема 7. Перетворення стада пізніх передлюдей в прасуспільство.

Біологічна еволюція, виробнича діяльність, гregarний відбір, груповий відбір, еволюція знарядь, індивідуальний відбір, комуналістичні відносини, прамораль, соціогенез, суспільна воля, табу, ендогамія.

Змістовий модуль № 2.

Соціогенез

Тема 8. Початковий етап соціогенезу.

Соціогенез, праобщина, стійбища.

Тема 9. Палеопсихологічні та комунікативні аспекти розвитку людського суспільства (2 год.).

Палеопсихологія, праобщина, архантропи, мислення, мова, неандертальці, неандертальські поховання, первісна магія, тотемізм, анімізм, фетишизм.

Тема 10. Завершення процесу соціогенезу.

Теорії поліцентризму та моноцентризму, неантроп, кроманьйонець, грімалдієць, брюнн, раси, расоутворення, дуально-родова організація, екзогамія.

Тема 11. Суспільні відносини в первісному суспільстві. Зародження інститутів контролю та управління.

Власність, колективна власність, індивідуальна власність, привласнююче господарство, відтворююче господарство, особиста власність, надлишковий продукт, дарообмін, ініціації.

Тема 12. Розклад первісного суспільства і становлення політичної влади та держави.

Епоха палеометалу, ремесло, обмін, додатковий продукт, приватна власність, експлуатація, інституалізація влади.

Тема 13. Епоха архантропів – початкова стадія становлення людського суспільства.

Архантропи, комуналістичні відносини, плем'я, праобщина, сельбища, стоянка, стійбища, мислення, мова.

Тема 14. Епоха палеоантропів – заключна стадія формування людського суспільства.

Палеоантропи, неандертальці, дуально-родова організація, неандертальська проблема, комуналістичні відносини, осілість, плем'я, праобщина, проміскуїтет, сельбища, стійбища, суспільний продукт, суспільні відносини, тотемізм, анімізм, фетишизм, магія, мистецтво.

Тема 15. Ранньородова община мисливців і збирачів.

Неоантроп, раси, расові типи, рід, екзогамія, ендогамія, магія, теорія моноцентризму, теорія поліцентризму, ранньопервісна община, колективна власність, індивідуальна власність, анімізм, тотемізм, фетишизм, фратрія.

Тема 16. Стадія пізньородової общини.

Відтворювальне господарство, екзогамія, ендогамія, магія, неоантроп, раси, расові типи, рід, клан, субклан, лінідж, теорія моноцентризму, теорія поліцентризму, пізньопервісна община, привласнювальне господарство, соціогенез.

Тема 17. Економічні передумови процесу політогенезу.

Відокремлена власність, данництво, додатковий продукт, надлишковий продукт, політогенез, потестарна організація, престижна економіка, приватна власність.

Тема 18. Становлення інститутів політичної влади в первісному суспільстві.

Аристократичний шлях політогенезу, плутократичний шлях політогенезу, військова демократія, класогенез, політогенез, потестарна організація, приватна власність, рабство, редистрибуція, сакралізація, цивілізація.

7. ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Змістовий модуль № 1 (50 балів)	Змістовий модуль № 2 (50 балів)	Підсумковий контроль (100 балів)
<p>30 балів - за комплексну модульну контрольну роботу.</p> <p>12 балів - за основні виступи на семінарських заняттях (обраховується середньоарифметичний бал);</p> <p>6 балів – за індивідуальне науково-дослідне завдання;</p> <p>2 бали - за активну та систематичну роботу на семінарських заняттях.</p>	<p>30 балів - за комплексну модульну контрольну роботу.</p> <p>12 балів - за основні виступи на семінарських заняттях (обраховується середньоарифметичний бал);</p> <p>6 балів – за роботу на колоквіумі;</p> <p>2 бали – за активну та систематичну роботу на семінарських заняттях</p>	<p>40 балів -поточна оцінка;</p> <p>60 балів – залік.</p>

Шкала оцінювання знань студентів

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Пояснення
90-100	відмінно	A	відмінне виконання
82-89	добре	B	вище середнього рівня
75-81	добре	C	загалом хороша

			робота
67-74	задовільно	D	непогано
60-66	задовільно	E	виконання відповідає мінімальним критеріям
35-59	незадовільно	FX	необхідне повторне перескладання
1-34	незадовільно	F	необхідне повторне вивчення курсу

Перелік контрольних питань з курсу “Історія первісного суспільства”

1. Предмет та значення курсу “Історія первісного суспільства”.
2. Джерела історії первісного суспільства.
3. Античні автори про первісне суспільство.
4. Історіографія первісної історії.
5. Хронологія та періодизація первісної історії.
6. Виникнення празнаряддевої діяльності.
7. Стадо ранніх передлюдей.
8. Виникнення виробничої діяльності.
9. Стадо пізніх передлюдей.
10. Рушійні сили антропосоціогенезу.
11. Основні етапи антропосоціогенезу.
12. Стадія австралопітека в процесі антропогенезу.
13. Стадія архантропів в процесі антропогенезу.
14. Стадія неандертальців в процесі антропогенезу.
15. Сутність та джерела вивчення соціогенезу.
16. Праобщина.
17. Роль мисливства в розвитку праобщини.
18. Статеві-сімейні стосунки в праобщині.
19. Виникнення мислення та мови.
20. Зародження ідеологічних уявлень.
21. Зародження мистецтва у первісних людей.
22. “Неандертальська проблема”.

23. Проблема формування людей сучасного фізичного типу.
24. Епоха архантропів – початкова стадія становлення людського суспільства.
25. Епоха палеоантропів – заключна стадія формування людського суспільства.
26. Територіальне розширення ойкумени у верхньому палеоліті.
27. Раси і расові типи.
28. Виникнення первісної общини. Перехід до пізнього палеоліту.
29. Рід і община в історії первісного суспільства.
30. Ранньопервісна община.
31. Господарська діяльність ранньопервісної общини.
32. Житла, побут та поселення ранньопервісних общин.
33. Суспільні та соціально-економічні відносини в ранньопервісній общині.
34. Шлюб та сім'я в ранньопервісній общині.
35. Родоплемінна організація та організація влади в ранньопервісній общині.
36. Духовна культура ранньопервісної общини.
37. Криза мисливства та перспективи привласнюючого господарства в неоліті.
38. “Неолітична революція” та її наслідки.
39. Основні осередки виникнення та розвитку відтворюючого господарства.
40. Перші землероби та скотарі на території України.
41. Пізньопервісна община: становлення та розвиток.
42. Господарство і матеріальна культура ранніх землеробів-скотарів періоду пізньопервісної общини.
43. Господарство і матеріальна культура розвинених рибалок і мисливців періоду пізньопервісної общини.
44. Суспільний поділ праці в пізньопервісній общині.
45. Виникнення надлишкового продукту та зміни у відносинах власності.
46. Шлюб та сім'я в пізньопервісній общині.
47. Взаємини родичів та особливості соціалізації в пізньопервісній общині.

48. Організація влади, управління та соціального контролю в пізньопервісній общині. Міжобщинні відносини.
49. Духовна культура пізньопервісної общини.
50. Головні передумови політогенезу.
51. Впровадження у виробництво металу та його наслідки.
52. Археологічні культури бронзового та раннього залізного віку.
53. Подальший розвиток відтворюючого господарства в епоху палеометалу.
54. Обмін та його місце в становленні політичної влади.
55. Основні форми розкладу первісного суспільства.
56. Економічні та соціальні передумови виникнення патріархату.
57. Пізній матриархат.
58. Виникнення додаткового продукту та приватної власності.
59. Зародження експлуатації, її форми.
60. Становлення держави. Основні шляхи інституалізації влади.

8. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ “ІСТОРІЯ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА”.

Підручники і посібники

1. Алексеев В. П. История первобытного общества : [учебн. по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [5-е изд.]. – М. : Высш. шк., 2001. – 318 с. : ил.
2. Бунятян К. П. Давнє населення України : навч. посіб. для студ. істор. закл. освіти / Бунятян К. П. – К. : Либідь, 1999. – 228 с.
3. Давня історія України : [у 2-х кн.] / П. П. Толочко, Д. Н. Козак, С. Д. Крижицький, В. Ю. Мурзін та ін. Кн. 1. – К. : Либідь, 1994. – 240 с.
4. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави. У зв'язку з дослідженнями Льюїса Г. Моргана / Енгельс Ф., Маркс К. Твори. – Т. 21 – К. : Політвидав України, 1964. – С. 23–171.
5. Залізник Л. Л. Первісна історія України : навч. посіб. / Л. Л. Залізник. – К.: Вища школа, 1999. – 264 с.

6. Залізник Л. Археологія України : курс лекцій / Залізник Л., Отрощенко В., Бунятян К. та ін. – К. : Либідь, 2005 – 504 с.
7. История первобытного общества. Эпоха класообразования / [В. П. Алексеев, О. Ю. Артемова, Л. Е. Куббель и др.] ; под ред. Ю. В. Бромлей. – М. : Наука, 1988. – 568 с.
8. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины / [ответ. ред. Ю. В. Бромлей]. – М. : Наука, 1986. – 572 с.
9. История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза / [ответ. ред. Ю. В. Бромлей]. – М. : Наука, 1983. – 432 с.
10. История человечества : [в 8 т.] / [под общ. ред. А. Н. Сахарова]. – М. : ООО "Изд. Дом МАГИСТР-ПРЕСС", 2003.
Т. 1 : Доисторические времена и начало цивилизации / [под ред. З. Я. де Лаата]. – 2003. – 682 с. : ил.
11. Первобытное общество. Основные проблемы развития / [под ред. А. И. Першица]. – М. : Наука, 1975. – 288 с.
12. Першиц А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф–тів ВНЗ] / А. І. Першиц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с.
13. Сегеда С. Антропология : навч. посібн. / С. Сегеда. – К. : Либідь, 2001. – 336 с.
14. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / В. Н. Станко, М. Л. Гладких, С. П. Сегеда . – К. : Либідь, 1999. – 239 с.
15. Хомутов А.И. Антропология : учеб. пособ. / А. И. Хомутов, С. Н. Кульба. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 378 с.
16. Хрисанфова Е. Н. Антропология / Е. Н. Хрисанфова, И. В. Перевозчиков. – М. : Высш. шк., 2002. – 400 с.
17. Чмихов М. О. Давня культура : навч. посіб. / М. О. Чмихов. – К. : Либідь, 1994. – 288 с.

- 18.Шейко В. М. Історія художньої культури : [підруч. для студ. вищих учбов. закл.] / В. М. Шейко, О. А. Гаврюшенко, О. В. Кравченко. – Харків : ХДАК, 1999. – 210 с. – (В 5-ти кн., кн. I : Первісність. Стародавній світ).

Наукова література

- 19.Алексеев В. П. Становление человечества / В. П. Алексеев. – М. : Политиздат, 1984. – 462 с. : ил.
- 20.Алексеев В. П. Человек: эволюция и таксономия (некоторые теоретические вопросы) / В. П. Алексеев. – М. : Наука, 1985. – 285 с.
- 21.Андреев И. Л. Происхождение человека и общества / И. Л. Андреев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Мысль, 1988. – 415, [1] с.
- 22.Анисимов А. Ф. Духовная жизнь первобытного общества / А. Ф. Анисимов. – М.-Л. : Наука, 1966. – 243 с.
- 23.Биологическая эволюция и человек / [отв. ред. Рогинский Я. Я.]. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 240 с.
- 24.Борисковский П. И. Древнейшее прошлое человечества / П. И. Борисковский. – М. : Наука, 1980. – 240 с.
- 25.Бунак В. В. Род Ното, его возникновение и последующая эволюция / В. В. Бунак. – М. : Наука, 1980. – 327 с.
- 26.Бунятян К. П. На світанку історії / Бунятян К. П., Мурзін В. Ю., Симоненко О. В. – К. : Альтернативи, 1999. – 336 с.
- 27.Бутовская М. Л. У истоков человеческого общества : Поведенческие аспекты эволюции человека / М. Л. Бутовская, Л. А. Файнберг. – М. : Наука, 1993. – 249 с.
- 28.Герасименко Н. П. Природная среда обитания палеолетического человека Западного Крыма и Донбасса в последнем ледниковом периоде / Н. П. Герасименко. // Варіабельність середнього палеоліту України. – К.: Шлях, 2003. – С.116–122.
- 29.Гладилін В. М. Про випереджаючу роль розвитку фізичного типу людини в процесі становлення палеолітичного виробництва / В. М. Гладилін // Кам'яна доба України : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 11. – С. 120–121.

30. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – Л. : Гидрометеиздат, 1990. – 520 с.
31. Добровольская М. В. Особенности питания человека позднего каменного века и некоторые вопросы поведения. [Электронный ресурс] / М. В. Добровольская // Этнология человека и смежные дисциплины. Современные методы исследований. [под ред. М. Л. Бутовской]. – М. : Ин-т этнологии и антропологии, 2004. – С. 88–111. – Режим доступа: <http://www.evolbiol.ru/antropol3.htm>.
32. Думанов Х. М. Матриархат: новый взгляд на старую проблему [Электронный ресурс] / Х. М. Думанов, А. И. Першиц // Вестник Российской Академии Наук. – 2000. – Т. 70, № 7, с. 621–627. – Режим доступа до журн. : <http://www.follow.ru/article/326>.
33. Залізник Л. Л. Доба катастроф у первісній Європі та її історичні наслідки / Л. Л. Залізник // Кам'яна доба України : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 11. – С. 96–115.
34. Залізник Л. Л. Заселення півночі Східної Європи за даними археології / Л. Л. Залізник // Етнічна історія народів Європи. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 4–9.
35. Зиневич Г. П. Человек изучает человека / Г. П. Зиневич. – К. : Наук. думка, 1988. – 176 с.
36. Кабо В. Р. Первобытная доземледельческая община / В. Р. Кабо. – М. : Наука, 1986. – 304 с.
37. Кликс Ф. Пробуждающееся мышление. У истоков человеческого интеллекта / Ф. Кликс. – М. : Прогресс, 1983. – 198 с.
38. Косвен М. О. Нариси з історії первісної культури / М. О. Косвен; пер. з рос. – К. : Рад. шк., 1955. – 199 с.
39. Куценков П. А. Начало. Очерки истории первобытного и традиционного искусства / П. А. Куценков. – М. : Алетей, 2001. – 264 с. : ил.
40. Малинова Р. Прыжок в прошлое. Эксперимент раскрывает тайны древних эпох / Малинова Р., Малина Я. – М. : Мысль, 1988. – 312 с.

- 41.Марков Г. Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе / Г. Е. Марков. – М. : Наука, 1979. – 380 с.
- 42.Мерцалов В. Логика антропогенеза. Происхождение человека / Виктор Мерцалов. – Спб. : Алетейя, 2008. – 296 с.
- 43.Москаленко О. Ю. Про виникнення астрономічних знань у пізньому палеоліті / О. Ю. Москаленко // Література та культура Полісся : зб. наук. праць. – Ніжин, 2009. – Вип. 56 : Проблеми філології, історії та культури XIX–XX ст. в сучасному науковому контексті. – С.136–150.
- 44.Нестурх, М. Ф. Родословная человека / М. Ф. Нестурх, Н. М. Пожарицкая. – М : Знание, 1972. – 48 с. : ил.
- 45.Павленко Ю. В. Раннеклассовое общество : генезис и пути развития / Ю. В. Павленко. – К. : Наук. думка, 1989. – 256 с.
- 46.Первобытное общество. Основные проблемы развития / [под ред. А. И. Першица]. – М. : Наука, 1975. – 288 с. .
- 47.Придо Т. Возникновение человека. Кроманьонский человек / Т. Придо. – М. : Мир, 1979. – 159 с.
- 48.Природа и древний человек. (Основные этапы развития палеолетического человека и его культуры на территории СССР в плейстоцене / [Г. И. Лазуков, М. Д. Гвоздовер, Я. Я. Рогинский, М. И. Урысон и др.]. – М. : Мысль, 1981. – 223 с. : ил., табл., схем., карт., диагр.
- 49.Проблемы истории первобытного общества / [отв. ред. П. П. Потапов]. – М.-Л. : Из-во АН СССР. – 1960. – 261 с.
- 50.Равдоникас В. И. История первобытного общества / В. И. Равдоникас. – Л. : Из-во Ленинградского у-та, 1947. – 390 с.
- 51.Румянцев А. М. Возникновение и развитие первобытного способа производства. Присваивающее хозяйство : (политико-экономические очерки) / А. М. Румянцев. – М. : Наука, 1981. – 262 с.

52. Румянцев А. М. Возникновение и развитие первобытного способа производства. Первобытное воспроизводящее хозяйство : (политико-экономические очерки) / А. М. Румянцев. – М. : Наука, 1985. – 181 с.
53. Сапожникова Г. В. Кістяні знаряддя неандертальців Криму / Г. В. Сапожникова // Кам'яна доба України : зб. наук. праць. – К, 2008. – Вип. 11. – С. 52–58.
54. Семёнов Ю.И. На заре человеческой истории / Ю. И. Семенов. – М. : Мысль, 1989. – 318 с.
55. Семенов Ю. И. Происхождение брака и семьи / Ю. И. Семенов. – М. : Мысль, 1974. – 308 с.
56. Степанчук В. М. Льодовики, мамонти та первісні люди: Україна мільйон років тому / В. М. Степанчук. – К. : Наш час, 2007. – 192 с. : іл. + 4 арк. іл. – (Серія “Невідома Україна”).
57. Столяр А. Д. Происхождение изобразительного искусства / А. Д. Столяр. – М. : Искусство, 1985. – 300 с.
58. Токарев С. А. Ранние формы религии и их развитие / С. А. Токарев. – М. : Политиздат, 1990. – 622 с.
59. Файмберг Л. А. У истоков социогенеза : от стада обезьян к общине древних людей / Л. А. Файмберг. – М. : Наука, 1980. – 441 с.
60. Шнирельман В. А. Возникновение производящего хозяйства / В. А. Шнирельман. – М. : Наука, 1989. – 448 с.

V.A. Bilyk. History of primitive society. The work program of the educational discipline.

The program provides the study of the initial period of humanity - from the emergence of the man himself and society to the creation of social institutions. The work program contains themes and plans of lectures, themes and plans of seminars and bibliography to them, the terms of the course, tasks for individual work, bibliography for the course, control questions.

